

ESOP, *Fabule*. Traducere, prefață și note de Traian DIACONESCU, București, Ed. Univers, 1972, 160 p.

În literatura noastră, pînă în 1972, era cunoscută numai *Esopia*; *Viața și Pildele lui Esop*, de proveniență populară. Numele fabulistului Esop pătrunsese în conștiința poporului român prin sec. XVI („Schola latina” de la Cotnari, „Academia Domnească” din Iași, Miron Costin).

Este de aceea un fapt înbucurător că ni se pune la dispoziție traducerea integrală<sup>1</sup> a *Fabulelor lui Esop*, făcută după originalul grec din ediția lui Émile Chambry, de către Traian Diaconescu, de la Facultatea de filologie din Iași.

Publicarea acestei traduceri a încununat munca asiduă și migăloasă, depusă în decurs de cîteva ani. Cu răbdare, cu atenție și cu deosebit discernămint, autorul a ajuns la capătul eforturilor sale, reușind să ofere cititorilor noștri o traducere foarte bună, fidelă, clară, atractivă ca stil, fără inovații și adaosuri inutile, într-o unitate perfectă de ansamblu.

Prefața-studiu (10 pagini), judicios întocmită, bogată în referințe (32 titluri bibliografice, române și străine), cu priviri generale și de detaliu analizează critic diferite opinii referitoare la Esop; pe unele și le-a însușit, pe altele le-a combătut, iar unde era cazul și-a exprimat propria sa părere (pag. 10–11).

În ce privește traducerea propriu-zisă, ea îndeplinește cu prisosință exigențele unei traduceri din clasicii greco-latini (cum o cerea Alex. Odobescu: corectă, fidelă, cursivă...). Narațiunea fabulelor a fost transpusă în limba română așa cum este ea: simplă, naturală, atractivă, ținută pe un fond minim de idei, în limitele formelor populare.

Morala este exprimată în diferite feluri, pe care Traian Diaconescu, surprinzînd intenția vădită și finețea ironiei, le-a transpus: (a) sub formă de posibilitate, pentru trecut sau viitor (*Fab.* 34, 65, 74, 91, 110, 149, 290, 340 ...), cu optativul aorist + particula *ἄν*; redă un fapt considerat posibil, o judecată subiectivă a fabulistului. Morala capătă un caracter impersonal („s-ar potrive ... , ar folosi ... , ar putea folosi” ...); (b) sub formă simplă, directă, cu modul indicativ, ca o realitate obiectivă (majoritatea: ... „fabula arată ... , ne învață” ...); (c) sub formă de raționament deductiv. Esop elimină verbele prin care concretizează morala, în mod curent, trecînd direct la formulări de noțiuni moralizatoare, divizate în două părți: una generalizatoare și alta conclusivă (cu accent pe ideea de bază a predicatului verbal).

“Οτι πλεονεξία τις προσέχων (I) ἰσχυροτέρῳ προσπεσὼν ἐκτίσσει (II) (*Fab.* 135) = „Cel care urmărește să se îmbogățească (I = generală) ... se prăbușește mai repede plătindu-și păcatele (II = conclusivă)”. Traducere suplă, flexibilă. Pe cele două participii prezente: *προσέχων* și *προσπεσὼν* le redă la fel: pe primul prin indicativ prezent în propoziție relativă, iar pe al doilea tot prin indicativ prezent, dar în propoziție principală regentă. Sacrifică astfel, prin inversare logică, din necesitatea clarității, predicatul *ἐκτίσσει* (ind. viit. activ), ca o consecință firească a faptului în sine, exprimîndu-l printr-un gerunziu strîns legat ca acțiune de *προσπεσὼν* („se prăbușește plătindu-și” ...). Devine mai clară acțiunea sub această transpunere, decît dacă s-ar fi tradus, mai aproape de original: „își va plăti păcatele prăbușindu-se ...”; (d) morală printr-o perioadă ipotetică (*Fab.* 71) = „Dacă vrei să trăiești fără primejdie, să nu dai crezare vrăjmașilor (... ci să te bizi pe prieteni și să-i păstrezi ...)”.

În altă ordine, menționăm că traducerea epitetelor, a participiilor și aoristelor a alcătuit o problemă esențială pentru traducător, deoarece opiniile unor cercetători și gramatici diferă. Mulți au ajuns la concluzia că fabulele esopice abundă în verbe „cu o utilizare savantă”, pe cînd epitele sunt foarte puține, chiar „o raritate” (p. 12).

Traian Diaconescu și-a dat seama de această specificitate a lui Esop, a intuit-o și a transpus epitele, foarte numeroase și variate (grupate sau negrupate): (a) unul singur: *κύνες λιμώτουςαι* (*Fab.* 176) = un part. prez. ca epitet caracterizat = „niște cîini înfometați”; *τοὺς γυνήσιους τῶν φίλων* (*Fab.* 254) = un adj. substantivizat determinat printr-un genitiv partitiv, ca epitet explicativ = „pe adevărații prieteni” ...; (b) o diadă descriptivă: *ὀκνημα κάλλιστον καὶ μετέωρον* (*Fab.* 295) = „o casă frumoasă și luminoasă...”; (c) o diadă anti-tetică (sub formă de litotă) *κακόν, οὐ μικρόν οὐδὲ μέγα* (*Fab.* 357) = „nici un rău, mic sau mare” ...; (d) epitete cromatice, cu valoare de nume predicative, întîlnite numai într-o singură fabulă (215) = ... „cînd Dulăul replică lupilor, aflați cu toții într-o mare vrăjmașie, că nu pot începe lupta, deoarece cîinii nu-s toți de aceeași culoare ... unii sînt negri (*μέλανες*) alții roșietici (*πυρροί*) iar alții albi (*λευκοί*) și cenușii (*τεφρώδεις*)”.

<sup>1</sup> Traduceri parțiale apăruseră anterior; cităm cele 81 fabule traduse de I. Teodorescu și I. Diaconescu, București, 1935, împreună cu bucăți alese din *Dialogii morților* de I. Iulian.

Subliniem în încheiere, bazat pe cele analizate mai sus, că Tr. Diaconescu a scos cu competență în relief exactitatea textului grec, valoarea artistică a *Fabulelor*, a păstrat neştirbit umorul lor fin, autentic (γελοῖα, *ridicula*) și a imprimat, în limba română, unor cuvinte aceeași forță de expresivitate ca în grecește.

Neculai V. Baran

DIETER HARLFINGER, *Die Textgeschichte der pseudo-Aristotelischen Schrift Περὶ ἀτόμων γραμμῶν. Ein Kodikologisch-kulturgeschichtlicher Beitrag zur Klärung der Überlieferungsverhältnisse im Corpus Aristotelicum*. Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1971, 445 p.

Dieter Harlfinger este unul dintre principalii colaboratori ai lui Paul Moraux — care, alături de Ingemar Dühring, este poate cel mai respectat aristotelician din zilele noastre — la așa-numita „Aristoteles-Archiv” de pe lângă Universitatea din Berlinul occidental. Spre a putea înțelege ce reprezintă instituția aceasta, vom preciza că, întemeiată fiind în 1965, ea posedă încă din 1971 peste 1000 de microfilme ale manuscriselor aristotelice răspândite în toată lumea (chiar și în U.S.A.); că intenționează să redea, într-o ediție nouă, întreg Corpusul aristotelic, edițiile complete de până acum fiind tributare celei, excelente dar învechite, începute de Immanuel Bekker în 1831 și încheiate impresionant de repede; și că, pentru punerea la punct științifică a textelor, se vor folosi nu numai manuscrisele aristotelice sau fragmentele de manuscrise găsite de un veac încoace, dar și ediția critică în 23 de volume, inițiată de Hermann Diels și tipărită de Academia din Berlin (ca și cea a lui Bekker), a comentatorilor antici și bizantini, începând cu renumitul Alexandru din Afrodisia.

Tocmai acest ultim proiect ne va interesa, în măsura în care ediția comentatorului post-bizantin Teofil Coridaleu, din care au apărut la noi primele două volume, poate fi luată în considerare în rînd cu comentariile antice și bizantine apărute.

În ce privește lucrarea propriu-zisă a lui Dieter Harlfinger, ea poartă asupra scrierii pseudo-aristotelice, al cărei titlu e tradus în latinește: *De lineis insecabilibus*. Lucrarea a fost cuprinsă de comentatorii vechi în rîndul celor din Corpusul aristotelic, dar paternitatea ei e nesigură. În orice caz aparține școlii peripatetice și a fost folosită în disputele dintre aristotelism și platonism, atît de vii în unele ceasuri ale istoriei. Inclusă în ediția Bekker de care am amintit, ea necesită de asemenea o punere la punct în vederea unei noi ediții, fiind de altfel programată pentru un nou volum (probabil cel cu lucrări pseudo-aristotelice) al ediției „G. Budé”. În prezentarea și traducerea lui Paul Moraux el însuși. Ceea ce întreprinde aici colaboratorul acestuia nu e decît o vastă analiză a materialului de manuscrise și a datelor istorice noi ce pot contribui la emendarea textului publicat de Bekker și republicat în 1888 de Otto Apelt, în culegerea lui de opuscule apărută la editura Teubner din Leipzig.

În cadrul cercetărilor sale asupra opuscului pseudoaristotelic, autorul vorbește amplu despre nevoia de a reedita ansamblul operelor aristotelice și de însemnătatea pe care ar putea-o avea cercetarea mai atentă a ediției bizantine, pentru textele și interpretarea lui Aristotel. În general — iar lucrul acesta nu e spus de către autor, ci de noi — disensiunea religioasă dintre lumea răsăriteană, de limbă greacă, și cea apuseană, de limbă latină, s-a transpus în cultură, ba dăinuie înconștient și în zilele noastre, cum am putut-o constata noi înșine în cazul istoricului contemporan al logicii, catolic, deci latinizant, Bocheński. Conflictul cultural dintre cele două lumi s-a manifestat foarte limpede în polemica asupra lui Psello, al cărui tratat a fost atribuit lui Petrus Hispanus, iar în zilele noastre istoricul logicii menționat a susținut că denumirile grecești ale figurilor silogistice sînt traduceri ale celor latinești (*Barbara, Celarent* etc.), în timp ce noi înșine am putut releva în *Introduction à la logique*, text și traducere din Teofil Coridaleu, că încă pe la 1620 mai exista în aria postbizantină un alt sistem de denumire a figurilor silogistice, care cu siguranță nu e luat după modelul latin, avînd un caracter total diferit, în speță fiind mnemotehnic pe bază de sens și nu de sonoritate, sistem probabil anterior celui latin.

Harlfinger recunoaște deschis tot ce poate aduce, pentru emendarea textelor aristotelice, tradiția bizantină (în care îl introducem pe Coridaleu, așa cum am arătat în *Introducerea la Commentaires à la Métaphysique*, București, 1973, unde menționăm vreo 30 de locuri cu soluții de text mai bune decît ale lui Jaeger și Ross pentru *Metafizică*). El reamintește că manuscrisele cele mai vechi sînt din sec. al IX-lea, din Bizanțul patriarhului Photios, cel ce aduce „renașterea elenismului”. De pe atunci, adică la un mileniu de la prima ediție manuscrisă a lui Andronikos din Rhodos, existau variante de text, care aveau să ducă la familii de manuscrise, cu „arhetipurile” lor. Este vorba de peste 1000 de manuscrise, menționează Harlfinger (p. 40),